

Mesnevî Şerhi Hülâsâtü’ş-Şürûh’ta Ehl-i Dünya ve Sahte Şeyh

Worldly People and the False Sheikh in the Commentary of the Mathnawi Hulasat al-Shuruh

Hilal Yiğit

Arş.Gör., Tarsus Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mersin, Türkiye

Res. Asst., Tarsus University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Mersin, Türkiye

hilalyigit@tarsus.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-3516-1360>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.31591/istem.1567672

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliş Tarihi: 15.10.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 22.12.2024

Published / Yayın Tarihi: 31.12.2024

Cite as / Atıf: Yiğit, Hial. "Mesnevî Şerhi Hülâsâtü’ş-Şürûh’ta Ehl-i Dünya ve Sahte Şeyh". *İstem* 44 (2024), 343-368. <https://doi.org/10.31591/istem.1567672>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "Authors retain the copyright of their works published in the journal, and their works are published under the CC BY-NC 4.0 license. / Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır."

Ethical Statement / Etik Beyan: This study is based on the doctoral dissertation entitled "Mehmet Murad Naqshbandi Hülâsâtü’ş-Şürûh (Volume III and IV) Review-Text-Dictionary", which was defended on August 19, 2024 under the supervision of Prof. Dr. Ziya Avşar. / Bu çalışma Prof Dr Ziya Avşar danışmanlığında 19 Ağustos 2024 tarihinde savunulan "Mehmet Murad Nakşibendî Hülâsâtü’ş-Şürûh (III. ve IV. Cilt) İnceleme-Metin-Sözlük" başlıklı doktoru tezi esas alanlara hazırlanmıştır.

Mesnevî Şerhi Hülâsâtü'ş-Şürûh'ta Ehl-i Dünya ve Sahte Şeyh

Öz

Mevlânâ kâmil nefse ulaşma yolunda bir yol gösterici olarak kaleme aldığı Mesnevî-i Manevî adlı eserinde tasavvufî hakikatleri ince bir dikkatle okuyucuya sunmuştur. Mevlânâ'nın Mesnevî'de değindiği en önemli konulardan biri elbette insân-ı kâmilin özellikleridir. Hakiki şeyhi tanımlayan Mevlânâ, sahte şeyhin de özelliklerine Mesnevî'de değinmiş ve insân-ı kâmile sahte şeyhi birbirinden ayırt etmenin yollarını okuyucuya çeşitli metaforlarla izah etmiştir. Mevlânâ Mesnevî'de sahte şeyhle birlikte ehl-i dünya olarak tanımladığı hakikatten kaçıp dünyaya tamah eden insana da vurgu yaparak tasavvuf ehlini yoldaki tehlikelere karşı uyarmıştır. Mehmed Murad Nakşibendî, Mesnevî'nin tamamını Hülâsâtü'ş-Şürûh fi Nihâyeti'l-Vüzûh adıyla şerh etmiştir. Şârih, Mesnevî'de yer alan kimi metaforları ehl-i dünya ve sahte şeyh olarak yorumlamış, ehl-i dünyanın ve sahte şeyhin özellik ve işâretlerini okuyucunun dikkatine sunmuştur. Ehl-i dünyanın ve sahte şeyhin iç dünyası, ahlaki, dünya nimetlerine ve insanlara karşı tutumu, gayeleri ve bu gibi kimseler hakkında okuyucuya yapılan çeşitli tavsiye ve uyarılar şârihin Mesnevî'yi şerh ederken temas ettiği konulardır. Ehl-i dünya ve müzevvir şeyhler hakikatte dünyaya tamahkâr, ölümden ve Allah'tan kaçan, halvete güç yetiremeyen ve şüphe içinde kıvranarak zulmette yaşayan, vefasız kimselerdir. Sahte şeyhler evliyanın hikmetli sözlerini çaldıkları için zahirde evliyaya benzerler ancak batınları revnaksızdır. Hülâsâtü'ş-Şürûh'ta insanın nefsinin ve çirkin fiillerinin münâfıklardan, hârici hilekâr ve düşmanlarından çok daha tehlikeli olması hasebiyle müzevvir şeyh, hakikatte kişinin nefsi ve kötü âfetleri olarak da zikredilir. Bu makalede Mesnevî şerhi, Hülâsâtü'ş-Şürûh'ta yer alan ehl-i dünya ve sahte şeyh temsilleri ele alınmış, ehl-i dünyanın ve sahte şeyhin özellikleri tetkik edilmiştir. Mevlânâ'nın, hakikate batılı karıştırıp insanların ferasetlerini kapatan ve onları Allah'la aldatan ehl-i dünya ve sahte şeyh hakkındaki düşüncelerinin incelenmesi, zahirde belki insan-ı kâmile benzeyen fakat hakikatte onun zıddı olan kimselerin ayırt edilmesi ve Mevlânâ'nın "şeyh" hakkındaki fikirlerinin tetkik edilmesi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, Mehmed Murad Nakşibendî, Hülâsâtü'ş-Şürûh, Ehl-i Dünya ve Sahte Şeyh.

Worldly People and the False Sheikh in the Commentary of the Mathnawi Hulasat al-Shuruh

Abstract

In his work Mathnawi-i Manawi, which he wrote as a guide on the path to reaching the perfect soul, Mevlana presents the truths of Sufism to the reader with meticulous attention. One of the most important topics that Mevlana touches upon in the Mathnawi is, of course, the characteristics of the perfect man. Mevlana, who defined the true sheikh, also touched upon the characteristics of the fake sheikh in the Mathnawi and explained to the reader the ways to distinguish the perfect man from the fake sheikh with various metaphors. In the Mathnawi, Mevlana also emphasized the person he defined as the worldly people, who escape from the truth and covet the world, and warned the people of Sufism against the dangers on the path. Mehmed Murad Naqshbandi commented on the entirety of the Mathnawi under the title of Hulasat al-Shuruh fi Nihayat al-Vuzuh. The commentator interpreted some of the metaphors in the Mathnawi as the worldly and the fake sheikh, and brought the characteristics and signs of the worldly and the fake sheikh to the attention of the reader. The inner world, morality, attitude toward worldly blessings and people, goals of worldly individuals and false sheikhs, as well as various advice and warnings given to the reader about such people, are among the topics the commentator addresses while interpreting the Mathnawi. In reality, the people of the world and the false sheikhs are those who are greedy for the world, who run away from death and Allah, who cannot find the strength for seclusion, who live in darkness, writhing in doubt. In the Hulasat al-Shuruh, the false sheikh is also mentioned as the person's self and evil calamities, since the self and ugly actions of a person are much more dangerous than hypocrites, external cheaters and enemies. In this article, the representations of the people of the world and the false sheikhs in the commentary on the Mathnawi and the Hulasat al-Shuruh are discussed, and the characteristics of the people of the world and the false sheikh are examined. Examining Rumi's thoughts about worldly people and false sheikhs, who mix falsehood with truth, block people's insight and deceive them about Allah, is important in terms of distinguishing those who may seem like perfect humans in appearance but are in reality their opposites, and in terms of examining Rumi's ideas about "sheikhs".

Keywords: Rumi, Mathnawi, Mehmed Murad Naqshbandi, Hulasat al-Shuruh, Worldly People and False Sheikh.

Giriş

Şeyh sözlükte yaşlı kimse anlamına gelir. Tasavvufta ise veli, pir ve müşid terimleriyle aynı manada kullanılır. Türkçede kullanan er, eren ve ermiş gibi kelimeler de şeyh anlamındadır. Şeyh Kur'an-ı Kerîm'de ve hadislerde yaşlı kimse anlamıyla yer almakta müşid kelimesi ise Kehf suresi 17. ayette “doğru yolu gösteren rehber” manasıyla yer almaktadır. Literatürde şeyh müritlere doğru yolu gösterip onları irşad eden kimsedir. Serrâc, Kelâbâzî ve Sülemî gibi sûfî müelliflerin tasavvuf büyükleri hakkında şeyh kelimesini kullanmaları dikkate alındığında 9. yüzyılın ortalarından itibaren şeyh kelimesi yaygınlaşmaya başlamıştır denilebilir.¹ Kâşânî'nin tarifine göre şeyh; şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinin hepsinde insan-ı kâmilidir. Seyr ü süluku tamamladığı için nefislerin hastalıklarını ve tedavilerini bilir ve ilacını tanır. Hidayete istidatları olanlara tedavilerinde rehberlik ettiği için nefisleri kemale erdirmeye mertebesine ulaşmıştır.²

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, şeyhi kelime anlamı üzerinden tanımlayarak şeyhlikte yaş değil kemâlî gözetir. Saçı ağarmış, yaşlı kimse anlamında şeyhi temsilleştirerek siyah saçın benlik anlamına geldiğini, kâmil şeyhinse saçlarından arındığını ifâde eder. Mevlânâ'ya göre siyah saç kişinin benliğidir ve kâmil şeyhin benliğinden geriye hiçbir şey kalmaz. Benliğini taşıyan yaşlı bile olsa şeyh değildir. Şeyh (pir) ister siyah saçlı olsun ister beyaz, yaşlı olan değil benliği olmayandır.³ Tasavvuf tarihinde hakiki şeyh veya insan-ı kâmil üzerine geniş bir literatür olmasına rağmen sahte şeyh hakkında yazılanların daha sınırlı olduğu söylenebilir. Tasavvufun erken dönemlerinden itibaren bir şeyhte bulunması gereken özellikler tetkik edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise şeyh ve mürit açısından farklı meseleler meydana geldikçe şeyhin sahip olması gereken özelliklerle beraber bir şeyhte olmaması gereken özelliklere de değinilerek sahte şeyhin işaret ve özelliklerinden bahsedilmiştir. Müşidin taşınması gereken vasıfları taşımamasına rağmen şeyhlik iddiasında bulunanlar tasavvuf ehli tarafından “müteşâyih, ehl-i teşeyyuh, kâl şeyhi, mustasvif” olarak zikredilmiş⁴ ve böylelikle sahte şeyhin taklit ehli olduğu vurgulanmıştır.

Mevlânâ *Mesnevî*'de insan-ı kâmilin özelliklerine değindiği gibi sahte şeyhin özelliklerini de ele almış, okuyucuyu hem seyr ü süluk yolunun tehlikelerine hem de sahte şeyhin sebep olacağı zarar ve fitnelere karşı uyarmıştır. Mehmed Murad Nakşibendî, *Mesnevî*'nin altı cildine yönelik yazdığı *Hülâsâtü'ş-Şürûh fi Nihâyeti'l-Vüzûh* adlı tam şerhte ilgili metaforları yorumlamış, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'deki niyet ve gayesini açığa çıkarmak için gayret göstermiştir. İstanbullu olan Mehmed Murad (d. 1788-ö. 1848) on yaşında hafızlığı tamamlamış, çeşitli hocalardan özel

¹ Reşat Öngören, “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 3 Ekim 2024).

² Abdurrezzak Kâşânî, *İstilhâtu's-Sufiyye*, trc. Abdurrezzak Tek (Bursa: Bursa Akademisi, 2014), 90.

³ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, çev. Deryâ Örs-Hicabî Kırilangıç (İstanbul: Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 368, b.1788-1790.

⁴ Reşat Öngören, “Şeyh”.

dersler olarak yetişmiştir. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini Süleyman Vahyî Efendi'den okumuştur. Nakşibendî şeyhlerinden Ni'metullah Nakşibendî'ye intisap etmiştir. Babası Ahıskalı Abdulhâlim Efendi'nin vefatından sonra Murad Molla Tekkesine şeyh olarak tayin edilmiştir. Nakşibendî şeyhi olan Mehmed Murad 1844'te tekkenin yanında Daru'l-Mesnevî inşa ettirmiş ve talebelerine *Mesnevî* dersleri okutmuştur. *Mesnevî* şerhi *Hülâsâtü's-Şürûh*'tan başka *Tuhfe-i Şâhidî* şerhi, *Ma hazar* isimli pend-i Attar şerhi, *Risaletü's-Sakaleyn* ve *Muinu'l-vaizin* adlı eserleri ayrıca *Dîvân*'ı vardır.⁵

19. yüzyıl Klasik Türk edebiyatı şairi Mehmed Murad Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh*'ta *Mesnevî* ve *Fütuhât-ı Mekkiyye* gibi eserlerin yazarlarından dolayı şerefli olduğunu ve *Mesnevî*'nin yalnızca bir "kıssalar kitabı" olarak değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶ Mevlânâ tasavvufi hikmetleri, hikâyelere birçok anlam katmanları içinde metaforlar yerleştirerek okuyucuya sunmuştur. Sembolik dil hem tasavvufta hem de felsefede karmaşık ve soyut manaların daha rahat anlaşılması ve sözün tesirinin artırılarak kalıcılığının sağlanması amacıyla başvurulan bir yöntemdir. Mevlânâ sembolik dil kullanarak birçok kültür ve anlayıştaki insanlar için ortak bir dil kullanmayı ve yalnızca ehlinin anlaması gerektiği durumlarda da manayı gizlemeyi amaçlamıştır.⁷ Metaforlarla örülü hikâyelerle Mevlânâ, bir açıdan manayı daha somut ve açık hâle getirirken diğer taraftan remiz ve sembollerle örterek okuyucunun kendi bilinç düzeyi mertebesince manaya vâkıf olmasını hedefler. Mehmed Murad Nakşibendî, *Mesnevî*'de metaforlarla örülü kıssalar içinde vâkıf olduğu hikmeti talebelerine aktarmayı amaçlamış ve öğrencilerinin talebi üzerine *Mesnevî* şerhini "şerhlerin özeti" mahiyetinde kaleme almıştır. Buradan anlaşılacağı üzere Mehmed Murad, diğer *Mesnevî* şerhlerinden yararlanarak *Mesnevî*'de kastedilen manayı özlü bir şekilde vermeyi amaçlamıştır. *Mesnevî*'yi beyit beyit şerh eden Mehmed Murad, kimi zaman beyitlerin doğrudan tercümesini vermiş, gerekli gördüğü yerlerde ise açıklamalarını genişleterek beyitleri tafsili olarak da şerh etmiştir. *Mesnevî*'yi şerh ederken kelime izahlarından, şiir örneklerinden, Kur'an-ı Kerim ve hadislerden faydalanmış, vezin ve söz sanatları gibi hususiyetlere değinmiş ve çeşitli âlim ve mutasavvıfların görüşlerine başvurmuştur. Şârih, *Mesnevî*'yi şerh etmek için yola çıkan birçok kimsenin eserini tamamlayamadığını ve *Hülâsâtü's-Şürûh*'u tamamlamanın kendisi için "ıyd-ı ekber" olduğunu

⁵ Hüdaî M. Şentürk, "Murad Nakşibendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 3 Ekim 2024); Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Yekta Saraç (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi TÜBA, 2016), 180.

⁶ Mehmed Murad Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh fi Nihâyeti'l-Vüzûh III* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, 168/2), 117b, 196b.

⁷ Zeynep Büyükkünel, *Mevlânâ'nın Tasavvuf Felsefesinde Sembolizm* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 17. Mevlânâ'da sembolik dilin kullanımı ve metaforlarla felsefe hakkında ayrıca bk. Nihat, Keklik, Mevlânâ'da Metafor Yoluyla Felsefe, *1. Milli Mevlânâ Kongresi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1985); Svitlana Nesterova, *Mevlânâ'nın "Mesnevî" İsimli Eserinde Metaforik Anlatımın Metafizik Boyutu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011).

ifâde etmiştir.⁸ Şârih, *Mesnevî*'nin üçüncü cildinin şerhine 1257/1841 yılında başlamış ve 1258/1842 yılında Muharrem ayında şerhi tamamlamıştır. Dördüncü cildin şerhine ise 1258/1842 yılında Muharrem ayının on ikisinde başlamış, 1258 yılı zilhicce ayının dokuzunda şerhi tamamlamıştır. Altı cilt olarak kaleme alınan *Hülâsâtü's-Şürûh*'un III. ve IV. cildi tarafımızdan doktora tezi olarak çalışılmış ve bu makale doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışmada *Hülâsâtü's-Şürûh*'un üçüncü ve dördüncü cildinde yer alan ve *Mesnevî*'de işâret edilen ehl-i dünya ve sahte şeyh metaforları ele alınacak ehl-i dünyanın ve müzevvir şeyhlerin özellikleri tetkik edilecektir.

1.Ehl-i Dünya Şeklinde Yorumlanan Metaforlar

1.1. Ahmak, Ebleh, Mürg-i Kûr, Hâlî-bîn, Huft

Mesnevî'de Hz. İsa büyük bir tehlikeden kaçır gibi kaçmaktadır. Bu sırada dağda bir adamla karşılaşır ve adam Hz. İsa'nın hararetle kaçışından hayrete düşerek Hz. İsa'ya niçin kaçtığını sorar. Öyle ki Hz. İsa'nın arkasında ne arslan ne düşman ne de korkulacak bir tehlike vardır. İsa Mesih'tir ki kör ve sağırlar, hastalar kendisinden şifa bulur. Ölüye üflediği zaman ölü dirilir. Çamurdan kuş sureti yapar kuş dirilir. Hz. İsa'nın gücünde ve Hakk'ın nebisi olan birinin yeryüzünde bir şeyden kaçması gariptir. Bunun sebebiyse bütün o mucizeleri göstermiş olmasına rağmen Hz. İsa, ahmak bir kimsenin kalbine ism-i azamı okumuş fakat o kişinin kalbi dirilmemiştir: "İsm-i a'zamı ma'habbetle ahmağın kalbine okudum nice kerre bir çâre olmadı."⁹ Mehmed Murad Nakşibendî *Mesnevî*'de yer alan *ahmak* ve *ahmak* lafızlarını ehl-i dünyâ şeklinde yorumlar. Hz. İsa'nın kaçışı müminlere yolu talim etmek içindir. Müminlerde bir peygamberin manevi kuvveti yoktur. O hâlde onlar belki Hz. İsa'dan da fazla kaçmalıdır. Şârih, diğer beyitte yer alan *Rabb-i ednâ* lafzını melikler *eblehân* lafzını yine ehl-i dünya olarak şerh eder. Ebleh olan ehl-i dünya hakir bir tanrı gibi olan meliklere secde ederler:

(2600) *Meşnevî*

Z'ahmağan bugrîz çün 'İsâ gurîht

Şoşbet-i ahmağ besî hunhâ ki riht

Ahmaqlardan kaç ve semtlerine uğrama çünkü 'İsâ 'aleyhi's-selâm gibi bir nebiyy-i zîşân firâr eyledi sen ne âdemsin ki kaçmazsın sende kuvvet-i 'İsâ var mıdır ma'lûm ola ki bu ahmağdan ehl-i dünyâ murâd olunur yoğsa dünyâya aklı irmez âdem demek değildir.¹⁰

(3009) *Meşnevî*

Rabbiye'l-a'last vird-i an mihân

⁸ *Hülâsâtü's-Şürûh* hakkında genel bir değerlendirme için bk.: Karden Karakoç – Hilal Yiğit, "Mehmed Murad Nakşibendî'nin İyd-ı Ekberi: *Hülâsâtü's-Şürûh*", *Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri*, ed. Ziya Avsar – Mehmet Özdemir – Abdullah Uçar (Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2023).

⁹ Mehmed Murad Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 119b.

¹⁰ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 120a.

Rabb-i ednā der-ḥur-ı ın eblehān

O uluların virdi benim a'lā Rabb'imdir diyerek dir zīrā anların ma'bedi Cenāb-ı Ḥaḳ'dır ḥaḳīr tañrı ki mülükdur bu ebleh olan ehl-i dünyāya lāyıkdır bināberin Ḥaḳ Te'ālā ehl-i dünyāyı pādişāhlara secde itdirir.¹¹

Aşağıdaki beyitte yer alan kör kuş anlamındaki *murğ-ı kūr* ifadesi yine ehl-i dünya olarak şerh edilir. Ehl-i dünya ilahî âlemleri idrak etmez. Bu nedenle acı su gibi olan dünyaya tamah eder. Diğer beyitte yer alan *pîş-i ḥālî-bin* lafzı ehl-i dünya ve *subh-ı kâzib* lafzı ise şeyh-i müzevvir olarak şerh edilir. Ehl-i dünya şimdiki hâli görücüdür. İşin sonunu idrak edemez:

(2495) *Meşnevî*

Çün ki āb-ı hoş nedāid an murğ-ı kūr

Pîş-i ü kevşer numāyed āb-ı şūr

Çünkü o kör kuş āb-ı hoşı görmedi anın önünde acı şu kevşer gibi görünür ya'nî ehl-i dünyā kör gibidir 'âlem-i ilahîyi görmemek ḥasebiyle āb-ı şūr gibi olan dünyā ni'metine rāzî olup dünyādan gitmeği istemezler¹²

(1594) *Meşnevî*

Pîş-i ḥālî-bin ki der-cehlest ü şek

Şubh-ı şādık şubh-ı kâzib her dü yek

Şimdiki hâli görücüler cehl ü şekdedirler ve onların 'indinde şeyh-i kâmil ve müzevvir cümlesi birdir ve aşlā farkı yokdur fi'l-vāḳi' ehl-i dünyā zâhirperest olmağla hemān zâhirine nazar iderler¹³

Dünya uyuyanın uykusunda gördüğü bir rüya gibidir. Hakikatten habersiz olan ehl-i dünya ise uykuludur. Aşağıdaki beyitte yer alan *huft* lafzı uykulu, basiretsiz, gafil anlamında ehl-i dünya olarak şerh edilir:

(3554) *Meşnevî*

Hem çünān dünyā ki ḥulm-i nā'imest

Huft *pindāred ki ın ḥod dā'imest*

Dünyā aña beñzer ki nā'imiñ uykusıdır ehl-i dünyā zann iderler ki bu dünyā dā'imdir ḥulm ḥāniñ ve mīmiñ ḍammeleriyle rü'yāya dirler bu maḳāmda hufteden murād ehl-i dünyādır...¹⁴

1.2.Örümcek, Kedi, Fare, Üryân

Aşağıdaki beyitte ankebüt lafzını Mehmed Murad ehl-i dünya şeklinde şerh eder. Ehl-i dünyada anka gibi olan evliyanın yaratılış ve ahlakı yoktur. Bu nedenle ehl-i dünya bu dünyada hâne ve bağlar biriktirir, dünyayı hiç terk etmeyecekmiş

¹¹ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 136a.

¹² Mehmed Murad Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh fî Nihâyeti'l-Vüzûh IV* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, 168/3), 170a.

¹³ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 109a.

¹⁴ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 251a.

gibi dünyaya çalışır.

(3994) Meşnevî

‘Ankebût er tab‘-ı ‘anķā dāştī
Ez-lu‘ābı ĥayme key efrāştī

Örümcek eger ‘anķa tab‘ını tutaydı agzının lu‘ābından kaçan kendüye çadır yapup anda sâkin olur idi zîrâ ‘anķânın mekânı küh-ı kâfdır ĥâşıl-ı kelâm eger örümcek gibi olan ehl-i dünyâda ‘anķā gibi olan evliyâ-yı kirâmın tab‘ı olaydı bu dünyâda böyle ĥâneler ve bāğlar tedârik itmezler idi dimekdir¹⁵

Bir başka beyitte *şîr* gibi olan evliya ehl-i dünyadan kaçınırlar. Ehl-i dünya ise Hakk'ın köpeği mesabesindeki meliklerden veya yeryüzünde makam ve güç sahibi kimselerden korkarak onlara boyun eğler: “Ehl-i dünyânın ĥavfı Hakk Te‘âlâ'nın kelbi maķûlesinden olan mülükundan olur kaçan ehl-i dünyânın ĥavfı âftâbdan olur belki olmaz.”¹⁶ Bu nedenle arslanlar ancak geyik ve ĥimâr-ı vahşî avlarlar yani evliya dünya ehlerinden ve meliklerden kaçır, Hak erlerine yakın olurlar. *Gurbe* gibi olan ehl-i dünya ve müzevvir kimseler ise ancak *fare* gibi olan melikler ve vezirleri avlarlar:

(3007) Meşnevî

Gürbe bâşed şaĥne-i her mûş ĥû
Mûş ki'bved tâ zi-şîran tersed ũ

Kedi her fâre ĥuylyua şubaşı ve zâbiţ olur ve fâre kediden kırır lîkin fâre kimdir ki arslandan ĥavf ide anın esedden ĥavfa liyâķati yokdur belki arslandan geyik ve ĥimâr-ı vahşî ĥavf ider.¹⁷ Pasajın devamındaki bir beyitte *fâre* ehl-i dünya olarak şerh edilir. Ehl-i dünya Hak'tan korkmazlar. Çünkü arslan fâreye iltifat etmez. Arslandan misk göbekli âhû gibi olan evliyâ korkar:

(3010) Meşnevî

Mûş key tersed zi-şîrân-ı meşâf
Belki ân âhüyekân-ı müşk nâf

Fâre ceng arslanından kaçır kırır kırılmaz belki arslandan misk göbekli âhû ĥamleliler kırırırır¹⁸

Mesnevî'de halk çeşitli sınıflara ayrılır. Birisi uzak görücü kör, diğeri kulağı keskin sağır ve üçüncüsü eteği uzun üryandır. Kör uzaktan gelenleri görür, sağır onların seslerini işitir, üryan eteklerimi keserler yani beni soyarlar diye korkar. Sağırdan murad insandaki tûl-ı emeldir ki insan kendi mevtini işitmedi. Kör herkesin ayıbını gördü fakat kendi ayıbını görmedi. *Üryandan* murad ise dünyaya tamah etmekten vazgeçmeyen bir müflistir. Ehl-i dünya dünyaya tamahla çok mal birikti-

¹⁵ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 183b

¹⁶ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 136a

¹⁷ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 135b-136a.

¹⁸ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 136a.

rir ancak hakikatte o yoksuldur. Yoksul olmasına rağmen malımı çalarlar diye de korku içindedir:

(2637) *Meşnevî*

Merd-i dünyâ müflisest ü tersnāk

Hîç ūrā nist ez-düzdanş bāk

O ‘üryândan murād ehl-i dünyâdır ki müflisdir ve havf idicidir ki benim mālımı çalarlar hâlbuki aña aslā anıñ hırsızlarından qorqu yoqdur zîrā nesi vardır ki sirqat itsünler¹⁹

2. Sahte Şeyh/Şeyh-i Müzevvir Şeklinde Yorumlanan Metaforlar

2.1. *Ab-ı Şûr, Âb-ı Bed, Dümme-i Akreb*

Mesnevî’de her türlü pisliği temizleyen duru ve temiz su, çeşitli bağlamlarla kâmil şeyh anlamında kullanılır.²⁰ Acı ve kötü su ise sahte şeyhtir. Sahte şeyhler Hak’tan nefret edicidirler. *Mesnevî*’de yer alan *âb-ı şûrî* lafzını Mehmet Murad Nakşibendî, sahte şeyh olarak yorumlar. Sahte şeyhler kalplerinde ilahî sırları ve marifeti barındırmadıkları için onların sözleri, işitenlerde bir lezzet ve dinginlik değil acı su gibi rahatsızlık bırakır. Kalplerindeki nefret sözlerinden aşikâr olur:

(1053) *Meşnevî*

Terk in tezvîr kun şeyh-i nefûr

Âb-ı şûrîcem’ kerde çend kûr

Ey Haq’dan nefret idici şeyh bu tezvîri ve hileyi terk eyle sen fi’l-ḥaḳîḳat bir acı şuya beñzersiñ ve birkaç kör cem’ eylemişsin o körleri ben âb-ı lezîzim diyerek aldatma.²¹

Acı su gibi olan sahte şeyler başlarına körleri toplarlar. Sahte şeyhler etrafındaki kimselere âb-ı şûr olduklarını elbette söylemezler. Bir kimsenin hakiki şeyh olması yani âb-ı şûrun âb-ı lezîze dönüşmesi için ledünnî ilimden beslenmesi gerekir. Ledünnî ilimden beslenen şeyhin sözleri kalplerde sıcaklık ve lezzet bırakır:

(1054) *Meşnevî*

K’in mürîdân-ı men ü men âb-ı şûr

Mîḥurend ez-men hemîgerdend kûr

Öyle diyerek başına körleri cem’ eyledi ki bunlar benim mürîdlerimdir ve ben bir acı şuyum bunlar benden içerler ve kör olurlar bu kelâm ḥaḳîḳat-i ḥâl i’tibâriyledir ve illâ hîçbir şeyh ben âb-ı şûrum ve bunları kör iderim dimez.²²

(1055) *Meşnevî*

Âb-ı ḥod şîrin kun ez-baḥr-ı ledün

¹⁹ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 121b.

²⁰ Âdem Çatak, “Mevlânâ Celâleddin Rûmî’nin Mesnevi Adlı Eserinde Su Metaforu”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/7, (2015), 42-45.

²¹ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 71a.

²² Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 71a.

Âb-ı bed-râ dâm-ı ĩn kûran mekun

Ey şeyh-i müzevvir kendi şuyunu 'ilm-i ledünnî deryâsından tatlu eyle ve kendinin murdâr ve acı şuyunu bu körlere dâm itme ya'ni eger murâdın irşâd ise evvelâ âb-ı lezîz sâhibi olup irşâda öyle şürû' eyle dimekdir.²³

Sâlik Hakk'ın sırlarına vasil olduğunda deryadaki inciye ulaşıp denizin üzerinde köpüklere itibar etmeyen dalgıç gibi sahte şeyhlere itibar etmez: "Çünkü incü deryâların ka'ından baş gösterir incü deryâdan zâhir olunca deryânın köpüğüne ve süpründisine ve dikenine nazar ider misiñ... sâlike esrâr-ı haķıķat keşf olunca köpük ve çör çöp gibi eşyâ ve emti'a-i dünyâ gözünde ĥor u haķır olacağında aşlâ sekk ü şübhe yokdur."²⁴ Aşağıdaki beyitte yer akan *dümm-i akreb* lafzını şârih şeyh-i müzevvir olarak şerh eder. Hakk'ın sırlarına vasil olan sâlik nurun kaynağına ulaşır güneş gibi olan kâmil velide Hakk'ı temâşâ eder. Güneşin yanında müzevvir şeyh akrebin kuyruğu gibidir:

(887) *Meşnevî*

Ser ber-âred âftâb-ı bâ-şerer

Dümm-i 'akreb-râ ki sâzed müstaķar

Kılgılcım şâhibi âftâb çünkü baş kaldırır ve tülû' ider 'akrebiñ kuyruğünü kim kendüye maħall-i qarâr düzer.²⁵

(888) *Meşnevî*

Lîk hem bâin heme ber-naķd-ı ĥâl

Cust bâyed taħt-ı ũ-râ intikâl

Gevher zâhir olunca egerçi ĥas ü ĥâra bakılmaz ve âftâbın zühûrunda ya'ni veliyy-i kâmilin vücûdî 'indeinde 'akreb kuyruğı gibi müzevvirlerin semtine kimesne gitmez.²⁶

2.2.Karye, Merkeb, Gurbe, Kôr ve Köpek

Mesnevî'de anlatılan bir hikâyede köylü şehre geldiğinde şehirde yaşayan bir hâce tarafından gözetilip ihtiyaçları giderilir. Köylü şehirlie mahçup olmamak için hâceyi her yıl köye davet eder hâce ise her daveti bir bahane göstererek erteler. Köylünün ısrarları karşısında hâce kaza ve kaderi bahane göstererek daveti yine redd eder. Köylünün uzun ısrarları ve ailesinin de istemesi üzerine hâce ailesiyle birlikte köye gitmeye karar verir. Bunun üzerine Mevlânâ "Karye-i dünyâya gitme zîrâ karye insânı aħmaķ ider bu meşâhiddir ki köylünün 'aklı şehrinin 'aklı gibi olmaz ve ehl-i karyenin ekşerisi ümmîolmağla mesâ'il-i dîniyyesine daħi câhildir ve yine insânın 'aklını nürsuz ve revnaķsız ider."²⁷ diyerek köyde yaşamının akli fâsit kılacağını bildirir. Hâce ve ailesi uzun ve çileli yolculuklardan sonra köye ulaşırlar.

²³ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 71a-b.

²⁴ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 60b.

²⁵ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 60b.

²⁶ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 61a.

²⁷ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 121b.

Fakat köylü hâceyle karşılaşmaktan kaçır, karşılaştığında ise hâceyi tanımadığını söyler. Mevlânâ'nın karyeden kast ettiği dünya tamahı, ehl-i dünya ve müzevvir şeyhlerdir. Marifetullahı erişmediği hâlde irşad makamında olduğunu iddia eden şeyhler kendisine intisap edenlerin aklını mezara çekerler:

(520) *Meşnevî*

Dih çi bâşed şeyh-i vâşıl nâşude

Dest der-taklîd ü hüccet der-zede

Çaryeden murâd gerçi ki dünyâdır ve lîkin şeyh-i müzevvir dağı ehl-i dünyâ olmağla yine çaryeden şeyh-i müzevvir dağı murâd idüp buyururlar ki köyden murâd nedir dirseñ vâşıl-ı Hâk olmayup da'vâ-yı irşâda kalkan şeyhdir elini taklîde urmuş ve delîl getürmüş re'yü'l-âyn bir şey'i gördüğü yok bu şüretde 'ulemâ-yı zâhirden farkı olmaz ve aşhâb-ı yakînden addolunmaz.²⁸

Hâcenin ısrarı üzerine köylü hâceyi bağını koruyan bekçinin kaldığı kulübe-ye gönderir. Köylü bağı kurtlardan koruması karşılığında hâcenin evde kalabileceğini söyler. Hâce bekçinin evine gittiğinde karşısına çıkan bir kurdu avlar. Köylü hâceye merkebimin yavrusunu öldürdün der hâce ölen hayvanın kurt olduğunu iddia eder. Bunun üzerine köylü "bir rîh ki anıñ dübüründen şıçradı ben o rîhi bilürüm ancılayın ki suyu bâdeden bildiğim gibi."²⁹ diyerek merkebinin yavrusunu tanıdığını söyler. Ehl-i dünya ve sahte şeyhler kendilerine sahte bir sarhoşluk isnad ederek etraflarını tanımadıklarını ve tekâlif-i şeriyyeden mazur olduklarını iddia ederler: "Şüretde 'âkilim velîkin Hâk'ın mecnûniyim hâtırına getür benim hâlimi böyle istigrâkda tekâlif-i şer'iyyeden beni ma'zûr tut namâz gibi vesâ'ir evâmir gibi zîrâ elimden gelmez."³⁰ Lakin imtihan-ı ilahî sahte şeyhlerin hakikatlerini ortaya çıkarır. Mevlânâ zâhirde posta oturup şeyh görünen ancak hakikatte münafık olan kimselerin ilahî bir imtihanla ifşâ edileceğini bildirir. Sahte şeyhler Hâk'ın güzel kokularını değil necis kokuları tanıyan köylü gibidir. Mevlânâ kendisinin Hallâc olduğunu iddia eden sahte şeyhlerin aslında merkebinin yavrusunu rîhinden tanıyan köylü gibi merkep mesabesinde olduğunu ve sahte şeyhlere de ancak merkeblerin inancağını bildirir:

(692) *Meşnevî*

Ey harîk'in ez-tu har bâver kuned

Hîş-râ behr-i tu kûr ker kuned

Ey kimesne sen merkebsiñ zîrâ bunı senden merkep inanır ve kendüyi seniñ için kör ve şağır eyler.³¹

Meşnevî'de bir köpek bir adama saldırır ve elbisesini yırtar. Köpekten bîzâr

²⁸ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 29b.

²⁹ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 35b.

³⁰ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 36b.

³¹ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 37b.

olan kör adam “Hattâ seniñ kavmiñ şimdi tağda hımâr-ı vahşî tatarlar sen ise mahalle arasında benim gibi biçâre a‘mâyı şayd idersin”³² diyerek köpeğin kör bir adamı değil hımar-ı vahşiler avlaması gerektiğini bildirir. Buna göre kelb müzevvir şeyhi, kör adam ehl-i dünyayı temsil eder: “Ey Hağ’dan nefret idici şeyh bu tezvîri ve hileyi terk eyle sen fi’l-haқиқat bir acı şuya beñzersiñ ve birkaç kör cem‘ eylemişsin o körleri ben âb-ı lezîzim diyerek aldatma.”³³ Mevlânâ, bu temsilin daha önceden de söylendiğini ancak tekrarının elzem olduğunu belirterek okuyucunun usanç duymamasını nasihat eder: “Bu temşîli bir ğayrı kerre dağı söylemiş idik bu haberi te’kîd için bir dağı söyledik bu kelâm bu cihetle mükerrer oldu velîkin emr-i ehemm olmağla fâ’ideden hâlî değildir tekrâr olundu dimeyesin.”³⁴

Aşağıdaki beyitte yer alan *gurbe* ifâdesini Mehmed Murad şeyh-i müzevvir olarak *mûş-ı pîr* ifâdesini de padişahlar ve vezirler olarak şerh eder. Sahte şeyh kedi gibi ancak yaşlı fare mesabesindeki melik ve vezirleri avlar ve ehl-i dünyaya yakın olurlar:

(710) Meşnevî

Ey girifte hemçü gurbe mûş-ı pîr

Ger ez-an mey şîr gîrîşîr gîr

Ey kedi gibi yaşlı fareyi tutmuş yalancı eger içdiğiñ bâdeden pehlivân iseñ arslan tüt zîrâ bâde-i haқиқî nûş idenleriñ şaydı ma‘ârif-i ilahiyyedir ki arslana beñzer yoğsa mûş-ı pîr gibi olan mülük ü vüzerâ değildir meşâyih-i müzevvirin dâ’imâ ehl-i dünyâyı şayd idüp anlar ile olurlar ama kâmiller tardı iderler.³⁵

2.3. Karga, Çakal, Subh-ı Kazîb, Bî-Hayâ, Çendel, Kalb (Sahte)

Aşağıdaki beyitlerde toğan kâmil şeyh ve *karga* müzevvir şeyh olarak şerh edilir. Kâmil bir şeyhin himmetiyle doğan ve *karga* veya hakiki şeyh ve müzevvir şeyh birbirinden ayırt edilir:

(1601) Meşnevî

Ger biğ’âhî v’er neğ’âhî bâ çerâğ

Dîde gereded nağş-ı bâz u nağş-ı zâğ

Eger isterseñ ve eger istemezseñ çerâğ ile toğanıñ ve karğanıñ nağşını görürsün bunuñ gibi şeyh-i kâmilin himmetiyle dağı gerçeği ve yalancıyı görürsün.³⁶

(1602) Meşnevî

V’er ne in zâğan değal efrûhtend

Bang-ı bâzân-ı sepîd âmûhtend

Şeyh-i kâmilin himmetiyle müzevvirleriñ hâlî görünmiyeydi karğalar hîle

³² Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 71a.

³³ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 71a.

³⁴ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 71a.

³⁵ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 38a.

³⁶ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/2), 109b.

parlatdılar beyâz toğanlarıñ şadâsını öğrendiler anları göreñ toğan zann iderler idi hâlbuki qarğa idiler ancak anlarıñ qarğa olduklarını ve toğan olmadıklarını şeyh-i kâmiller halka ifade itdiler bundan için müzevirler gerçek şeyhleri sevmezler.³⁷

Meşnevî'de bir çakal boya küpüne düşer ve rengarenk olur. Renk renk olmasıyla da çakallar arasında tavusluk davasına kalkışır. Çakallar “ey çakal sen mürâî mi olduñ yohsa kalbi hoşlardan ya'nî evliyâdan mı olduñ.”³⁸ diyerek onu sorgularlar. Çakal kendisine Müşterî ve tâvus denilmesini ister: “Bundan soñra çakallar didiler ki ey cevhere mensüb zât saña ne diyelim ve ne nâm ile seni yâd idelim çakal dañi didi ki Müşterî yıldızı gibi nûrânî erkek ve a'lâ tâvus diyiniz.”³⁹ Çakallar boya küpüne düşmüş çakala sen tavus gibi cilveler tutmazsın, hazin hazin sadalar vermezsin, yüce makamların tavusu değilsin diyerek çakalın tavusluk iddiasını reddederler. Öyle ki tavusluk iddiasına sahip bir kimsenin tavusluk nişânları zahirdir. Tavusluk hilatı ise âsmândan gelir. Yani evliyâ Hakk'ın boyasına boyanmıştır ve evliyânın hakikati Hak tarafından tasdik edilir. Çakal boya küpüne düşmekle tavus olmadığı gibi müzevir şeyh de evliyayı taklit etmekle velâyet makamına ulaşmış değildir:

(775) *Meşnevî*

Hil'at-i tâvûs âyed z'âsmân

Key resî ez-reng ü da'vâhâ bedân

Tâvusun hil'atı âsmândan gelür kaçan sen renkden ve da'vâlardan tâvusluk makâmını bulursun belki bulmağa kâdir olamazsın dimekdir.⁴⁰

Aşağıdaki beyitlerde yer alan *subh-ı kâzib* lafzı şeyh-i müzevir olarak şerh edilir. Ehl-i dünyanın indinde *subh-ı sâdik* gibi olan hakiki şeyh ile *subh-ı kâzib* gibi olan sahte şeyh birdir. Fakat müzevir şeyh nice yüz bin kervanı helak rüzgârına vermiş bir başka ifadeyle sayısız insanı saptırmıştır:

(1594) *Meşnevî*

Pîş-i hâlî-bin ki der-cehlest ü şek

Şubh-ı şâdik şubh-ı kâzib her dü yek

Şimdiki hâlî görüciler cehl ü şekdedirler ve anlarıñ 'indinde şeyh-i kâmil ve müzevir cümlesi birdir ve aşlâ farkı yokdur fi'l-vâkı' ehl-i dünyâ zâhirperest olmağla hemân zâhirine nazar iderler.⁴¹

(1595) *Meşnevî*

Şubh-ı kâzib şad hezâran kârvân

Dâde ber-bâd helâket ey cüvân

³⁷ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 109b.

³⁸ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 39a.

³⁹ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 40b.

⁴⁰ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 41a.

⁴¹ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 109a.

Şeyh-i müzevvir niçe yüz biñ kârvânı ey civân helâk rûzgârına virdi helâket kelimesiniñ tâsi âdât-ı nağldir ve hîtâb değıldir.⁴²

Mehmed Murad Nakşibendî aşığıdaki beyitte yer alan *bî-hayâ* lafzını müzevvir lafzıyla birlikte şerh eder. Hakiki dervişlerin sözlerini çalmaktan utanmadıkları için Mevlânâ müzevvir derviş ve şeyhleri bî-hayâ lafzıyla niteler. Diğer beyitte yer alan *çendel* (sandal) lafzı yine hakiki şeyhi taklit eden müzevvir şeyh ve kötü kimseler olarak şerh edilir. Beyitte evliya *uda* teşbih edildiğinden sandal evliyanın zıddı olan müzevvir şeyhi simgelemektedir. Müzevvir şeyhde bir mikdar güzel koku veya nur vardır. Ancak evliya ile arasında da fersah fersah fark mevcuttur. Ehl-i dünya müzevvir şeyhteki arızî olan kokuya aldanıp evliya ve müzevvir şeyhi birbirinden ayırt edemediği için helak olmuşlardır:

(1605) *Meşnevî*

Harf-i dervîşân u nükte-i 'ârifân

Besteend in bî-hayâyan ber-zamân

Dervîşleriñ kelâmını ve 'ârifleriñ daķık nüktelelerini bu hayâsızlar ve müzevvirler lisânına bağlamışlardır.⁴³

(1606) *Meşnevî*

Her helâk-i ümmet-i pîşin ki bûd

Z'an ki çendel-râ gümân burdend 'ûd

Bizden evvel geçmiş ümmetleriñ helâk ve telefî ki var idi andan içündür ki şandalı 'ud zann itdiler ya'nî iyüyi ve kötüyi temyîz itmediler bu sebebden cümlesi helâk oldılar insân Hakk'ı ve bâtılı fark itmek lâzımdır çendel cîmiñ fetî ve nûnuñ sükûnıyla şandal didikleri ağacdır ki anıñla teşbîh yaparlar egerçi bir mikdâr râyiha-i tayyibesi vardır lakin 'ûdâ beñzemez bu maķâmda çendelden murâd kötü âdemlerdir ve 'uddan murâd kâmil ve 'ârif-i bi'l-lâh olan zâtlardır.⁴⁴ Müzevvir şeyhler sahte ve münafık olduğu için kalp olarak da zikredilir ve mihekten kaçarlar:

(3749) *Meşnevî*

Ķalb mîzed lâf eşvâķ-ı mihek

Tâ mürîdan-râ der-endâzed beşek

Ķalb-i âdem miheke şevķ lâfını urur hattâ mürîdlerini Ķalb değıl imiş diyu sekke düşüre eger mihekden kaçsa Ķalb olduğına cezm iderler.⁴⁵

(3750) *Meşnevî*

Ufted ender dâm-ı mekreş nâkesî

În gümân ser ber-zened ez-her hasî

⁴² Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 109a.

⁴³ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 109b.

⁴⁴ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 109b-110a.

⁴⁵ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 266a-b.

O müzevvirin hilesinin dâmina bir nâkes düşer zîrâ bu şübhe her bir hasdan baş kaldırır iyü âdem bunuñ kalb olduğunu cezm ider ve şübhesi olmaz.⁴⁶

3. Ehl-i Dünyanın ve Müzevvir Şeyhlerin Özellikleri

3.1. Dünyaya Tamah Ederler Fakat Üryan ve Müflisdirler

İnsan ilmi hasebiyle basiret kazanır ve galip gelir. Ehl-i dünya ise câhildir. Dünya hislere hitap ettiği için ehl-i dünyaya galip gelir. Avamı ele geçirir: “Göz ‘ilm üzerine gâlib olur bundan için dünyâ ‘avâm-ı nâsa gâlebe ider zîrâ maḥsûsdur.”⁴⁷ Dünya gözle görülür ve hislere hitap ettiği için meyledilir. Fakat öte dünya gönülle görülür ve Hakk’ın emirlerine riayet gönülle olur. Ehl-i dünyada ise iman yotur: “Zîrâ dünyâyı göz görür anıñ için mâ’il olur o dünyâyı dîn görür ehl-i dünyânın dîni yokdur ki ‘âlem-i uḡbâyı göre.”⁴⁸ Mevlânâ dünya mülkünü yalancı ve ödünç mülk olarak niteler. Ehl-i dünya bu yalancı mülkü kendisine gaye edinir. Ehl-i dünyanın bu hâli rüyasında hayalî adamlardan malını koruyan mal sahibi gibidir: “Muhteşem olan ‘ariyet-i dünyâyı ehl-i dünyâ çünkü kendüye mülk ü mâl gördi böyle olunca o mülk-i kâzibe toḡrı hareket itdi ve Haḡḡ’ı terk itdi... Bir kimesne rü’yasında görür ki kendüde mâl vardır o âdem hırsızlardan ḡorḡar ki amân gelür çuvalımı ḡapar ve mâli üzerine ditrer o ise ḡayâl-i maḡzdir ehl-i dünyâ daḡı rü’yadaki mâl şâhibinden farkı yokdur.”⁴⁹

Dünyaya tamah edenler Mevlânâ’ya göre hamama pislik taşıyanlar gibidir. Hamam kızdırılıp arınmaya talip olanlar arındığı gibi ehl-i dünyanın dünyaya olan tamahı ehl-i takvanın takvasını artırır: “Ehl-i dünyâ ḡammâma fişḡı taşıyanlar gibidir ḡammâmcıların ḡammâma âteş itmeklerinden için ya’nîḡammâmcılar ḡammâmı kızdırsun ve yıḡanmaḡa tâlib olanlar tâlib olsun için fişḡı çekenler niçe ise aḡniyâ ve vüzerâ daḡı anlara beñzerler zîrâ bunlar dünyâyı ma’mûr itdikçe ehl-i takvânın takvâsı tezâyüd ider ve dünyâyı raḡbet itmedikçe şafvetleri artar.”⁵⁰ Ehl-i dünyanın dünyaya olan tamah ve hizmetlerinin ehl-i takvanın takvasını artırmasının sebebi, dünyaya tamah edenlerin dünyaya hizmet ederek onu sevilecek, tercih edilecek bir yer hâline getirmeleridir. Öyle ki tercih edilmeye değer bulunmayan bir yerin reddi kıymetli ve nefsin terbiye olmasını sağlayacak bir davranış deḡildir. Ehl-i dünyanın dünyayı güzelleştirmesi ehl-i takvanın imtihanını zorlaştırdığı için takvasını artırır ve dünyayı reddini anlamlı kılar: “Ehl-i dünyâyı Haḡ Te’âlâ hırs ḡoymuş ḡattâ ḡammâm takvâ-yı kerem olsun ve naşib ile olsun eḡer aḡmaḡlar dünyâyı ebniye-i refî’a ve bâḡ u bâḡçe ile ma’mûr itmeseler dünyâ ḡarâb olur idi ve aña meyl olunmaz idi bu cihetle takvânın fazl u şerefi olmaz idi zîrâ dünyâ maḡbûb olmaz ki sevile ve sevmiyenin şerefi ola ancak ehl-i takvânın şerefi dünyâ sevilür şey’ olup ve bunların sevmemesiyle olur bu ḡâl daḡı şunı iḡtizâ ider ki aḡniyâ

⁴⁶ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh IV* (Yazma Baḡışlar, 168/3), 266b.

⁴⁷ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh III* (Yazma Baḡışlar, 168/2), 177b.

⁴⁸ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh III* (Yazma Baḡışlar, 168/2), 177b-178a.

⁴⁹ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh III* (Yazma Baḡışlar, 168/2), 122a.

⁵⁰ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh IV* (Yazma Baḡışlar, 168/3), 18a.

dünyâyı sevüp ma'mûr ideler."⁵¹ Ehl-i dünya mal biriktirmekle övünür. Biriktirdiği ise ancak necâsettir. "O ehl-i dünyâ ki mâl cem' itdim dir o ne dimekdir dersen bu kadar necâset şâhibi olmuşum demek ister."⁵² Mevlânâ'ya göre "mal biriktirdim" demek aslında bir rezalet ve hakarettir. Evliyanın yanında rezalet olan bu durum dünyaya tamah edenler arasında iftihar kaynağıdır: "Bu söz egerçi rezâletdir ve haķâret artırıcıdır lîkin ehl-i dünyânın ortasında bundan faħrlar vardır ve ħased iderler ki âh benim daħi olaydı."⁵³

Mesnevî'de bir attar terazisine ağırlık olarak dirhem yerine kil koyar. Kil yiyici müşteri ise attar kille şekeri tartarken gizlice kil çalar. Attar teraziye kil koyarak şekerden çalar. Müşteri ise şeker yerine kil yer kendisi de kendi şekerinden çalmış olur. Aşağıdaki beyitte görüleceği üzere şeker ilahi sırları ve marifetullahı temsil ederken kil dünya nimetlerini temsil eder. Attara şeker satın almaya gelip kil yiyen müşteri ise ehl-i dünyadır. Ehl-i dünyanın yanında kil mesabesindeki dünya nimetleri şeker gibi olan ilahi sırlar altınından değerlidir: "Müşterî kendü kendüye didi ki o kimesne ki gilĥ'ardır anın önünde taş nedir belki gil anın 'inde altundan a'lâdir fi'l-vâķi' ehl-i dünyânın önünde ni'met-i dünyâ gili ma'ârif-i ilahiyeye altunundan a'lâ oldığı maĥsûsdur."⁵⁴

Mevlânâ göre dünya şerefli kuşların değil zayıf kuşların tuzağıdır. Arslan gibi olan ahiret mülkü vahşi gibi olan Hak erlerini tutar. Dünya mülküyse fare gibi olan ehl-i dünyayı avlar: "Dünyânın mâli za'if kuşların tuzağıdır ve anları giriftâr ider lîkin âĥiret mülki şerîf kuşların dâmıdır ehl-i dünyâyı tıtmaz ve ħabûl itmez meşelâ arslan kör vahşiyi tıtar fâreyi tıtmaz."⁵⁵ Ehl-i dünya bu kadar tamahkâr ve hırsla dolu oldukları hâlde dünyaya çıplak gelmiştir ve çıplak gidecektir. İşin sonunda ise ciĥeri kanla dolar, pişmanlık ve tahassür içinde kalır: "Ehl-i dünyâ dünyâyâ çıplak geldi ve yine âĥirete çıplak gider böyle ĥırsız ĥamından anın ciĥeri ĥûn olur."⁵⁶ Ehl-i dünyanın bu üryânlığı ve gamla dolu olması elbette hakikat bakımındandır. Çünkü ehl-i dünyanın dünyaya olan hırsı kalbinde Allah'a karşı soĥukluk meydana getirir. Mevlânâ'ya göre hırs kişinin kalbini kör ve sağır eder, âki-beti idrak etmesine engel olur. Nihayetinde de kişide sabır ve şükür gibi güzel ah-lakı engeleyerek küstahlığa ve rahmet kapısının kapanmasına sebep olur.⁵⁷ Ehl-i dünyanın kalbinde meydana gelen Allah'a karşı soĥukluk ise onun kınanan fiillere düşmesini, dünya ve ahiret hayatında zelil olmasını beraberinde getirir: "Mevlâ tarafına Şeyĥ Dekûķî'niñ ĥırsı gibi ĥırs insâniyetiñ kemâлиндendir ehl-i dünyânın

⁵¹ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 18a.

⁵² Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 19a.

⁵³ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 19a.

⁵⁴ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 44b-45a.

⁵⁵ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 46a.

⁵⁶ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/3), 121b.

⁵⁷ Semra Tunç, "Mesnevî'de Rahmet Kapısını Kapanan Hırs", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, (2011), 158.

hırışı gibi dünyâ tarafına hırış rezâlet ve şovuklukdur.”⁵⁸

3.2. Ölümünden ve Allah'tan Kaçarlar

Ehl-i dünya kuşun kafeste kendisini selâmette hissetmesi gibi dünyada kendisini selâmette hisseder. Dalâlet üzere yaşayan ehl-i dünya ahirette cezalandırılacağı farkındadır: “Kaçan olur o kuşa bu havf u hüzn içinde kâfesden taşra olmak arzûsı belki olmaz zîrâ o kâfes aña ‘ayn-ı cây-ı selâmetdir bunuñ gibi ehl-i dünyâ [+İ daği]⁵⁹ mevte dünyâ kâfesinden hâlâş istemezler zîrâ envâ‘-ı ‘azâba giriftâr olacağları muhaqqıktır”⁶⁰ Ehl-i dünya ölümden kaçtığı için hastalık durumunda dünyanın her bir köşesinde deva arar: “Çünkü mevt niçesini urur ve bedende marazlar hâşıl olur ehl-i dünyâ dünyânın her bir güşesine devâ için şırar ve daği mevt kağı gibidir ve ‘illet şahid gibidir kağı şahidi gördükde hüküm ider mevt daği bedende ‘illeti gördükde hüküm ü kazâsını icrâ ider dünyâyı sevenler derdine ‘ilâc ararlar ki ölüm gelmesün ammâ dünyâdan bîzâr olan evliyâ-yı kirâm ne hekim arar ne ‘ilâc arar.”⁶¹

İmanın sıdkına açık bir delil evliyanın Hakk’a kavuşmayı arzulaması nedeniyle ölümü hoş karşılamasıdır. Fakat bir kimse eğer ölümü çirkin buluyorsa o ehl-i dünya ve müzevvir şeyhtir: “Ey civân İmânın şıdkına delil oldı o hâl ki sen anda iken mevt saña hoş gele meşelâ ‘ışk hâli ki sen anda iken saña mevt gelse gözüne hoş görünür işte bu mevtiñ müstekreh gelmemesi delâlet ider ki sende İmân var imiş ve şâdık mü’min imişsin zamânımızda da’vâ-yı kerâmet ü velâyet iden çok meşâyih gördük ki aslâ mevte istemezler ve ‘avâm gibi belki yehüd gibi mevtden firâr iderler ve yine da’vâ-yı kurb iderler ve velâyetden fâriğ olmazlar ma’lûm ola ki bir kimesne büyük er midir yâhüd feylese bişey midir bilmek isterseñ hâline nazar eyle eğer mevtden firâr ider ise ehl-i dünyâdır ve ma’rifet-i ilahiyyeden aslâ behresi yokdur eğer mevte arzû-keş ise bil ki insân-ı kâmilidir ve dünyâ kendüye arzû-yı vişâl ile zindân olmuşdur ve ‘aşık-ı Hâk’dır ve mevtiñ vuşlat olduğunu aña bilmişdir dâmenine iyüce yapış Hâk’kı bilürsün.”⁶² Hak erleri ölümden ve öte âleme nakledilmekten sevinçlidirler. Ehl-i dünya ise dünyada bulunmaktan sevinçlidir: “Böyle olunca merdân-ı kâmilân bu dünyâdan naklinden mesrûrdurlar ve daği bu dünyâda tırmağdan bu etfâl mağülesi olan ehl-i dünyâ mesrûrdurlar zîrâ [+İ ehl-i dünyâ âhireti]⁶³ bilmezler.”⁶⁴

Ehl-i dünya ölümden kaçtıkları gibi Allah’tan da kaçarlar. Halvet ve uzlete güç yetiremezler. Evliyaya ise halvet kolaydır: “Ancılayın ki hâzar u ikâmet bize

⁵⁸ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 93b.

⁵⁹ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh III* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma Eser, 6311), 209a.

⁶⁰ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 182b.

⁶¹ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 183b-184a.

⁶² Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 215a-b.

⁶³ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh IV* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma Eser, 6312.), 166b.

⁶⁴ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 169b-170a.

āsân oldı başka cemā'ate sefer āsân oldı bunun gibi ehl-i dünyāya hālvat u 'uzlet nice güc ise ehlu'l-lāha hālvat u 'uzlet öyle meşelā ğınā hālkā sehlidir ve faķra şa'bıdır ammā 'arıflere faķr şa'b olmayup ğāyet sehl olur."⁶⁵ Ehli dünyadan olan müzevvir şeyhler Hakk'a secde etmezler ve halkın da Hakk'a secde etmesine düşmanlık beslerler. Hakk'ın sınavı karşısında ehl-i dünya dünyada melik ve vezirlerle secde ederler. Yeryüzünde makam ve güc sahibi kimselerin varlığı insanların imandan çıkmalarında ya da ehl-i takvanın takvasını artırmada bir imtihan vesilesidir: "Ki ehl-i dünyā anlara secde itsünler çünkü Cenāb-ı Hāķķ'ın secdesine düşmendirlir ve Mevlā'ya baş eğmek istemezler bināberin şınadı maħlūķa anları secde itdirdi hattā görmez misiñ kendüye secde idenler pādışāhlara secde ve ta'zīm itmezler hemān 'avām iderler."⁶⁶ Mevlānā ehl-i dünyanın mihrap edindiği güc ve makam sahibi kimseleri kenif olarak adlandırır: "Bir kenif anlara mihrāb düzdi o mihrābın adı beğ ve pehlevāndır."⁶⁷

3.3. Şüphe İçinde ve Vefasızdırlar

Ehl-i dünya uzak görücü değil şimdi hāli görücüdür. Bu nedenle işin sonunu idrak edemez. Tuzağı gördüğü hālde tuzağın vereceği zararı idrak edemez. Hemen ilk imtihanında ayağının kayması kolaydır: "Sen ise iki üç adım pīşgāhını ancak görürsün ve encāmı ve āhirde olan 'akbeyi görmezsiñ belki dāneyi görürsün ve dāmiñ rencini görmezsiñ niteli ehl-i dünyāniñ aħvāli budur bu cihetle düşmek ve rāh-ı Hāķķ'da kaymak seniñ 'inde hāzırdır"⁶⁸ Ehl-i dünya ve müzevvir şeyh yol kesenlerle yani şeytanla ve nefis-i emmareyle dostluk kurar: "Kendüni rehrevlerden ziyāde ednā şay zīrā sen yol urıcılarıñ muşāhibisiñ necs yime ve öyle evliyālık şatma."⁶⁹ Kalplerinde hastalık olanlar kalplerinde hastalık olanlarla yakın olur: "Nās cümle ehl-i ğarāzdırlar pusudan ehl-i ğarāz olan ehl-i ğarāza yakīn ile bil ki yār olur hūlāşa-i kelām 'avām-ı nās aşhāb-ı aĝrāzdan olmaĝla her biri āhire yār olurlar līkin evliyā-yı kirām aşhāb-ı aĝrāzdan olmadıklarından 'avām-ı nāsı sevmezler ve hāķķ daħi anları sevmez."⁷⁰ Ehl-i dünyanın yanında iyi ve kötü, evliya ve müzevvir şeyh birdir. Ehl-i dünyanın basiretleri kapalı ve onlar şüphe içindedirler ancak yakīn mertebesinden dem vururlar: "Neşv ü nümā şāhibi olan ve daħi cemād-ı şırf olan ya'nī iyü ve kötü 'inde birdir ve bir şey'in farkında deĝildir ve meretebe-i yakīnden dem urur hālbuki o şekdedir"⁷¹

Mevlānā eserlerinde "Vefaya yemin olsun ki..." ibāresini kullanmış, vefanın üzerine yemin edilebilecek kutsallardan olduğunu bize göstermek istemiştir. Mevlānā'ya göre vefa Elest Bezminde Allah ile olan ahde dayanmaktadır.⁷² Dolayı-

⁶⁵ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 79a.

⁶⁶ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 135b.

⁶⁷ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 135b.

⁶⁸ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 85a.

⁶⁹ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 37b.

⁷⁰ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 119a.

⁷¹ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 119a.

⁷² İbrahim Emiroĝlu, "Mesnevî'de Vefa Kavramı", *Hz. Mevlānā'ya Vefa*, Ed. Ali Temizel vd. (Konya: Selçuk

sıyla vefâ Mevlânâ'ya göre müminlerin en temel özelliklerindedir. Mevlânâ'ya göre ahmak kimselerin ahdi gevşek, anlaşması bozuk ve vefası zayıftır. İyilikleri yıkılmış köprü gibidir. Münafık dinde vefalı olmadığı gibi insanlara karşı da vefâli değildir.⁷³ Ehl-i dünya şüphe içinde, iman ve küfür arasında kaldıkları için vefasızdırlar, dostlukları sahtedir: “Ehl-i dünyâ dünyâ gibi bîvefâdır egerçi saña teveccüh ider ve dost olur velîkin yüzi arkasındadır ya'nî seni tîz terk ider dimekdir bu şüretde müdâhenesine mağrûr olmamak iktizâ ider.”⁷⁴ Şüphe içindeki ehl-i dünya müminlerin kalbine soğukluk verir ve onların sohbeti kişiyi Hakk'ın zikrinden soğutur. Ehl-i dünya ile hemhâl olanın dinini yitireceği şüphesizdir: “Az az şuyı hevâ gâret ider dîni daği böylece ahmağ sizden çalar zîrâ ehl-i dünyâ ve ehl-i hevâyâ muğârin olanlarıñ görürsün ki dîni çalmamış olur... Seniñ şıcaqlığıñı çalar ve saña Hağ'dan bürüdet virir o kimesne gibidir seniñ hâlin ki dübüriniñ altına taş kor taş aña niçe bürüdet virir ise ehl-i dünyâ ile hultâ iderseñ elbet râh-ı Hudâ'dan saña bürüdet virirler lâşek fihi.”⁷⁵

3.4. Taklit Ehlidirlir ve Ariflerin Sözlerini Çalarlar

Müzevvir şeyh etrafında kör gönülleri toplamak için biz hoşuz diyerek basiretsiz kimseleri aldatırlar. Ehl-i dünyaya kerâmetler gösterirler ancak derûnları nâhoşdur ve keramet davalarıyla kusurlarını örtemezler: “Andan için müzevvirler hîle iderler ki halkıñ iltifâtını kendü taraflarına çeksünler ve herkes bunlara ta'zîm itsün biz hoşuz diyerek hâlbuki anlar derûndan çok nâhoşdurlar.”⁷⁶ “Zîrâ ey hâ'in her abdestsiz ehl-i dünyâdan için kerâmet da'vasını idersin ve lâf urursun ve anlardan amân bir kuşûrîma vâkıf olmasunlar diyu hayâ idersin velîkin hilâf olarak kerâmet şatmağa.”⁷⁷

Köylü ve şehirli bahsinde hâce bağı kurtlardan korunurken köylünün eşeğinin yavrusunu öldürür. Köylü eşeğinin yavrusunu rihinden tanır. Mehmed Murad burada köylüyü müzevvir şeyh olarak şerh eder: “Yine şeyh-i müzevvir dir ki kendi tarafına a'mâ olurum ve kendimi bilmem ve lîkin Hağ Te'âlâ'dan başîrim ve Allâh Te'âlâ'yı iyü bilürim böyle olunca ve kendimi bilmeyince cüz'îve küllî her nesneden 'afv olunmuş olurum.”⁷⁸ Müzevvir şeyh sahte bir mestlik ve sekr hâli gösterir: “O şeyh-i müzevvir böyle dirsiñ ve dervişlik lâfını urursun ve daği Cenâb-ı Hağğ'a mensûb mestleriñ hây u hüyunu urursun.”⁷⁹ Müzevvir şeyh kendisini marifette Cüneyd-i Bağdâdî ve Bayezid-ı Bistâmî gibi büyük velilere eş tutarlar: “Ey şeyh-i müzevvir râh-ı Hağ'da kendüyi Cüneyd-i Bağdâdî ve Bâyezid-i Bistâmî kıldıñ ve didiñ

→

Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2020), 90-91

⁷³ Veyis Değirmençay, “Mesnevi'de Vefâ”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 65, (2020), 116-118.

⁷⁴ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 183b-106a.

⁷⁵ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 120a.

⁷⁶ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 39a.

⁷⁷ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 16b.

⁷⁸ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 36b.

⁷⁹ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 36b.

ki yüri baña bir şey' su'âl eyleme zîrâ balta'yı miftâhdan farka kâdir değilim."⁸⁰ Hallâc-ı Mansur gibi sekr ve istiğrakda olduğunu iddia eder: "Kendüyi istiğrâkda Hâllâc'a mensûb Manşûr idersiñ velîkin yârânîñ penbesini yaqarsın ve ihvân-ı tarîkati mutažarrır idersiñ zîrâ ehl-i Haq olanlarını dañi seniñ gibi müzevvir zann iderler."⁸¹ Fakat müzevvir şeyhler en küçük imtihanında bile tenakuza düşerler ve Hakk'ın nurunu veya hakikati değil merkeplerinin rihini tanıdıklarını hâlleriyle itiraf ederler: "Öyle diyerek Hâllâc idersiñ ki ben hâzret-i 'Ömer'i Ebu Leheb'den aňlamam lîkin gice yarısı kendi merkebimiñ yavrısıniñ rihini aňlarım böyle mütenâkız kelâm söylersiñ."⁸²

Sahte şeyhler evliyanın seyr ü süluk yolculuğundaki tecrübelerini kendileri yaşamış gibi anlatarak insanları kandırırlar.⁸³ Fakat müzevvir şeyhlerin evliyayı taklidi bir insanın Hüdüd'ü taklit etmesi gibidir. Ne kadar taklit ederse etsin onun batnında Hüdühüd'ün cevheri yoktur: "Eger hüdhüdün şadâsını bir yiğit öğrenirse ve hüdhüd gibi şadâ virirse kanı anda Hüdühüd'ün esrârı ve Sebâ' şehrinin haberi bunlar anda yokdur zîrâ bu hâller haqîkatde hüdhüdleriñ hâlidir bunuñ gibi şeyh-i kâzib şadîk şeyhleriñ elkâbını ve ta'birâtını öğrenirse dañi kâziblerde kanı gerçekleriñ hâli şübhesizdir ki yokdur."⁸⁴ Mevlânâ bu beytin devamında temsili değıştirip zıt bir manada konumlandırır. Bu defa Hüdühüd yalancılarıdır. Mevlânâ müminlere Hakk'ın esrarını taklitle yapılan konuşmalardan ayırt etmesi gerektiğini nasihat eder:

(1604) *Meşnevî*

Bang ber-rüste zi-ber-beste bidân

Tâc-ı şâhan-râ zi-tâc-ı hüdhüdân

"Zâtî olan şadâyı taklîd ile olan şadâdan fark eyle şâhlariñ tâcını hüdhüdleriñ tâcından fark eyle şâhlardan murâd gerçeklerdir hüdhüdlerden murâd yalancılarıdır ya'nî gerçeklerin giydiğı kisve-i dervîşanı kâzibleriñ giydiğı külâh ve anıñ emşâli nesnelere fark eyle demekdir."⁸⁵ Derviş hırkası giyen müzevvirler evliyanın sözlerini de çalar ve bu sözlerle insanları aldatırlar: "Dervîşleriñ kelâmını ve 'ârifleriñ dağîk noktelerini bu hayâsızlar ve müzevvirler lisânına bağlamışlardır şadîk dervîşleriñ söyledikleri kelâmları sirkat idüp 'avâm-ı nâsa söylerler ve bizi dervîş zann itsünler diyü taşavvuf ve haqîkate müte'allîk kelimât irâd iderler."⁸⁶

Mevlânâ'ya göre şeyh-i müzevvir evliyayı taklit etse bile onun sözlerindeki batıl ve çirkin koku müminler tarafından hissedilir. Burada Hz. Peygamber'e

⁸⁰ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 37a.

⁸¹ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 37b.

⁸² Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 37b.

⁸³ Himmet Konur, "Mesnevî'de Mürîd-Mürşid İlişkisi". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 6/14 (2005), 153.

⁸⁴ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 109b.

⁸⁵ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 109b.

⁸⁶ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 109b.

hitâben buyrulan “konuşma tarzlarından tanırsın” ayetine⁸⁷ işâret edilir. Mevlânâ münafıkların sesini kırık testinin sesine benzetir ve gelen sesin, sahibini tanımlayacağını belirtir.⁸⁸ Buna göre münafıklar ve sahte şeyhler üsluplarından ve sözlerinden tanınır ve müminlerin kalplerine rahatsızlık verir: “Ey şeyh-i müzevvir sen miskden lâf urma zîrâ ol piyâzîñ râyîha-i kerîhesi seniñ nefesiñden sırrıñı mekşûf ve ‘ayân ve seniñ misk ekell itmeyüp şogan yediğini izhâr u beyân eyler.”⁸⁹ “Ey müzevvir gülşeker yidim dirsın hâlbuki seniñ nefesiñ şarımsakdan dem urur ki hezeyân söyleme ve ‘abeş yire da‘vâ eyleme gülşeker ekell iden kimesneniñ dehâni böyle kerih қоқmaz.”⁹⁰

Müzevvir şeyhler kendisinden başka kimsenin aklını beğenmez. Müritleri onlara bin akılla delil getirselere bile müzevvirler insanları aldatmanın yolunu yine bulurlar. Mehmed Murad Nakşibendî Mevlânâ’nın buyurduğu gibi bu yolda birçok akıl sahibinin sahte şeyhler tarafından aldatılıp seyr ü sülûk yolunda mağdûr edildiğini ifâde eder: “Bu cevzi-püsîde gibi şeyhiñ taķırdısı seniñ ‘aklıñ ve beynini eyledir seniñ niçe biñ ‘aklıñ var ise anı bir ‘akıl bile şaymaz yine saña söyleyeceğini söyler ve seni aldatur ve idlâl ider sen anıñ kelâmlarını Hâķ zann idersiñ o ise bâḫıldır fi’l-vâķi’ buyurduķları gibi çok ‘uķalâ gördük böyle müzevvirlerle mağdûr oldular.”⁹¹

3.5. Müzevvir Şeyhler, Etraflarına Ehl-i Dünyayı ve Körleri Toplarlar

Köpek ve kör Âdem bahsinde Mevlânâ müzevvir şeyhlerin etrafına körleri toplayıp mürid edindiklerini ifâde eder. Müzevvir şeyh basiretsiz kimselere lezzetli suyum diyerek acı su içirir: “Ey Hâķ’dan nefret idici şeyh bu tezvîri ve hileyi terk eyle... Öyle diyerek başına körleri cem’ eyledi ki bunlar benim müridlerimdir ve ben bir acı şuyum bunlar benden içerler ve kör olurlar bu kelâm haķîķat-i hâl itibâriyledir ve illâ hiçbir şeyh ben âb-ı şûrum ve bunları kör iderim dimez.”⁹²

Mürşid, Allah ve Resul’ünün ahlakıyla ahlaklanması gereken, kemal sıfatını elde etmiş dünya ve makam sevgisinden arınmış bir kimsedir.⁹³ Oysa müzevvir şeyh ehl-i dünyayı ve ehl-i dünyanın mihrabı melik ve vezirleri etrafında toplarlar. Mevlânâ’ya göre kâmil bir mürşid sığır derisi içindeki arslan gibidir. Mevlânâ ehl-i dünyayı Mısır azizinin rüyasında gördüğü semiz sığırlara evliyayı ise riyazeti yüklenmiş zayıf sığırlara benzetir. O zayıf sığırlar ise aç aslan sıfatındadırlar. Kâmil şeyhin müridin kötü ahlakını ahlak-ı hamideye taklip etmesi Mısır azizinin rüya-

⁸⁷ “Biz dileseydik onları sana gösterirdik de sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki sen onları konuşma tarzlarından da tanırsın. Allah işlediklerinizi bilir.” (El-Muhammed, 47/30).

⁸⁸ Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma’nevî*, 334, b. 793-794.

⁸⁹ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 114a.

⁹⁰ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 114b.

⁹¹ Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 15b-16a.

⁹² Nakşibendî, *Hülâsâtü’s-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 71a.

⁹³ Ramazan Muslu, “Tasavvufî Terbiye ve Ahlak”. *Tasavvuf El Kitabı*, Ed. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 330.

sında semiz öküzlerin zayıf öküzler tarafından yenmesi gibidir.⁹⁴ Mevlânâ müzevir şeyhe meydan okur ve ona eğer köpek değil arslan ise Tanrı arslanlarını avlamasını söyler: “Ey müzevir çalk ve Tañrı arslanlarını gör ki anlar çayyib ü helâl olan hımâr-ı vahşîyi şayd idicilerdir sen niçün kelb gibi bir alay kör dil olanları şayd idersin mürşid-i kâmiller gibi ehl-i başîret olanları hüner odur ki şayd idesin.”⁹⁵

Mevlânâ ehl-i dünyayla hemhal olunmasını merkebin dübürünü öpmeye benzetmektedir. Ahmakların iltifat ve övgüleri necaset koklamaya benzer ki müzevir şeyhler başlarına ehl-i dünyayı toplayarak aslında necaset koklamakla meşguldürler. *Mesnevî*'de akıl sahipleri övülürken ahmakların Hakk'ın düşmanı olduğu söylenmektedir. Akıl kimin misafiri ise ona büyük menfaat getirir: “Aklıñ ve ehl-i ‘aqlıñ seviñmesi fâ’idesiz değildir ve anıñ mihmânlığı sufrasız değildir kime ki sebeb iderse menfa’ati içündür ve kime ‘aql mihmân olursa aña mâ’ide-i menfa’at virir”⁹⁶ Ahmak ile kast edilen ise zekâ seviyesi düşüklüğü değil dünyaya tamah edip Hakk'ın emirlerini görmezden gelen ehl-i dünyadır: “Bunu yakın bil eger laţif u rüşen iseñ ĩn kelimesiniñ müşârun ileyhi mısrâ’-i şânîdir ve merkebin dübürünü öpmekde bir lezzet yokdur ahmakıñ helvâsıyla kelâmı ve iltifâtıdır ‘aynıyla ħariñ dübürünü taqbîle beñzer buyururlar ma’lûm ola ki ahmaqdan daĥi ehl-i dünyâ murâd olunur.”⁹⁷

3.6. Müritlerini Dünyaya Tamahtan Menetmezler ve Sıhr Okurlar

Müzevir şeyhler evliyayı taklit etmelerine rağmen kendilerine intisap eden kimseleri kötü ahlaktan menetmezler. İslam inanç esaslarında yer alan “emr-i bil maruf nehy-i anil münker”e muhalif olarak müritlerini heva ve hevesleriyle başa bırakırlar. Şeyhin bu durumu insanın nefesine hoş geleceğinden insan aldanır. Dinin tek boyutlu algılanması sonucu bazı ibadetlerin yapılmasıyla diğer sosyal ve ahlaki kaidelere aykırı yapılan davranışların üstü örtülmeye çalışılmakta bir başka ifadeyle ibadetler yanlış tutum ve davranışların önünde bir maske olarak kullanılmaktadır.⁹⁸ Sahte bir şeyhe intisap eden mürit nefsinin emrettikleriyle meşgul olarak bir anlamda şeyhe intisap etmekle hem sorumluluktan kaçmakta hem de hatalı davranışlarını maskeleymektedir. Mevlânâ'ya göre böyle bir şeyhten de falzasıyla memnundur: “Bu meşellü meşâyih-i müzevirin müridlerini dünyâdan men’ itmeyüp ve hevâ vü heveslerine mümâne’at göstermek ĥasebiyle taĥî’at-ı insâniyye daĥi böyle şeyĥden memnûn ve şeyĥ olursa böyle olsun diyerek herkes böyle şeyĥden bî’at ve inâbete taĥîb oldığı cihetle buyururlar ki...”⁹⁹

⁹⁴ Halim Gül, “Mevlana'nın Şeyh-Mürşid Anlayışı”, *Journal of History Culture and Art Research*, 6/4 (2017), 705-706.

⁹⁵ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 71b.

⁹⁶ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 125a.

⁹⁷ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 125b.

⁹⁸ Ali Kuşat, “Psikolojik bir Olgu Olarak Kendini Aldatma ve Dini İnançla İlişkisi”, *Dini Araştırmalar*, 3/8 (2000), 106, 110.

⁹⁹ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 15a.

Müzevvir şeyh müridlerine sihr okur ve onların kulağına üfler. Hoş sözler söyleyerek basiretini kapatır: “Zîrâ o şeyhiñ ne yağlı ve ne tatlı ta‘âm-ı ma‘nevîsi vardır sihr okur ve müridleriniñ kulağına üfler anlar dañi anı bir şeyh-i kâmil zanıyla dâmenine temessük iderler ve nice sene dervîşlik iderler şoñra âşâr-ı sülûkdan bir nesne zâhir olmamağla peşimân olurlar lîkin *ba‘de ħarâbü’l-başra*.”¹⁰⁰ Kur’an-ı Kerîm’de müminler dünya hayatının aldaticılığı ve “Allah ile aldatma” hususunda uyarılmışlardır. Şeytanın ordusundan bir münafık olan sahte şeyhler avladıkları kör gönülleri Allah’la aldatır; büyüleyici sözlerle hakikate batılı karıştırırlar. Hayır olarak gösterdikleri her şey muhakkak şer ve batıldır. Nihayetinde müridin dini tamamıyla terk etmesine sebep olurlar: “Zîrâ saña bir bal virir lîkin zehirler ile maħluṭdur öyle ki sen de anıñ nûsı yaralar toħmunı eker ya‘nî ma‘âza’l-lâh seni mülhid ve zındık ider dimekdir... O şeyh-i müzevvir eger saña elli yâħüd altmış altun gibi ma‘ârif gösterir ise ey mâhî-sîret olan sâlik seni ṭutmaq için seniñ ağıña et qor ħâşılı ħayr gösterdiği nesnelere maħza şerdir şaħın i‘timâd itme dimekdir.”¹⁰¹

Mevlânâ hatır için müridin ayıplarını söylemeyen kişilerin âyine¹⁰² yani insân-ı kâmil değil ancak münafık olabileceğini bildirir. Müridi hata ve günahlarında uyarmamak sihr okumanın bir başka vechidir: “Eger âyine yüzde olan ‘aybı söylemez ise her deyyüşuñ ħâṭırı qalmasun için... O âyine olmaz belki münâfık olur buncılayın âyineyi kâdir oldıñın qadar isteme ya‘nî ħâṭır için ‘ayb söylemeyen şeyh-i müzevvidir aña sen mürşid dime buyurmaq isterler”¹⁰³

Mevlânâ sahte şeyhe intisap edenlerin akıbeti hakkında kaçınılmaz gerçeği delalet kuyusuna düşmek şeklinde tasvir eder. Müzevvir şeyh müride onu kör kuyuya düşürecek yolun kılavuzluğunu eder: “Emr ü ħükm cünki bir gümrâhiñ eline düşdi anı manşib zann itdi ve lîkin ħakîkatde quyuya düşdi...Buradan bi’l-münâsebet meşâyiḥ-i müzevviriniñ ħâline şürü’ idüp buyurlar ki yol bilmez böyle iken kılavuzluk eyler ve dañi anıñ çirkin cânı cihânı yakıcılık eyler bu dañi mevzu’nuñ gayrisına ihsân itmek... Sülûk yolınıñ tıflı cünki şeyhlik yolını ṭutdı aña iktidâ idenleri idbâr gül ṭutdı ve cümlesi çâh-ı dâlâlete düşdi.”¹⁰⁴ Müzevvir şeyh Hakk’a vasil olmadığı hâlde Hakk’ı göstermeyi vaad eder. Mevlânâ müzevvir şeyhin bu hâlini şeytana benzetir ve müzevvir şeyhe intisap edenleri şeytana yakalanmış olarak görür: “Zîrâ şeyh-i müzevvir müridlerine dir ki gel ben saña ay göstereyim o şufütsuz kendiniñ aşlâ ayı gördiği yoğdur ki göstere bu cihetle güle beñzedi binâberin müridleri idbâr güli ṭutdı ta‘bîr buyurdılar.”¹⁰⁵

4. Sahte Şeyhi Ayırt Etme ve Onlarla Mücadelenin Yolu

Kâmil şeyhin sayesinde hakikat ay gibi aşikâr olur. Hakiki şeyh ve müzevvir

¹⁰⁰ Nakşibendî, *Hülâsâtü’ş-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 15b.

¹⁰¹ Nakşibendî, *Hülâsâtü’ş-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 15b.

¹⁰² Aynanın tasavvuftaki kullanımı için bk.: Süleyman Uludağ, “Ayna”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Eylül 2024).

¹⁰³ Nakşibendî, *Hülâsâtü’ş-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 266b.

¹⁰⁴ Nakşibendî, *Hülâsâtü’ş-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 94a.

¹⁰⁵ Nakşibendî, *Hülâsâtü’ş-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 94a.

şeyh birbirinden ayırt edilir: “Şem maqşadı ay gibi izhâr ider öyle ki [+İ bu tarafta ki]¹⁰⁶ şeyh-i kâmil midir yoğsa bir müzevvir midir ya'nî mürşid-i kâmil sâyesinde insân bilür ki kim müzevvidir ve kim gerçek şeyhdir ammâ şeyhi olmıyan fırka iyüyi ve kötüyi kâdir olmaz.”¹⁰⁷ Müzevvir şeyhin okuduğu sihirde kurtulmanın yolu müridin medresesi gibi olan dizine başını koyup gönlüne teveccüh etmesi yani mürakabedir. Mürakabe ve ihtiyat müriti sahte şeyhin afetlerinden korur. Mehmed Murad Nakşibendî bu hususun önemine binaen Mevlânâ'nın bişnev diyerek okuyucuyu kat'i surette uyardığını ifâde eder:

(236) *Meşnevî*

Hest bî-ħazmî peşimânî yaķın

Bişnev in efsâne-râ der-şerh-i in

Ėazmsizlik nedâmetdir yaķın olarak bil bu Ėikâyeyi ve Ėazmın lüzümünü aňla ve terk-i Ėazmın mazeretini daĖi derk eyle fi'l-vâķi' Ėikâye-i Ėaribedir bişnev diyerek emir buyurduķları kâdar vardır.¹⁰⁸

Mevlânâ, okuyucuyu müridin şeyhin söylemiyle değil dinin emriyle mükellef olması hasebiyle şeyhe itibar etmemesi gerektiği hususunda ikaz eder: “ey mürid Ėazm u ihtiyâť odur ki bu ‘âlem-i fâniniñ eťame-i lezîzesi ve tuzakları seni aldama-sun ve bu şeyh müsâ'ade idiyor diyerek şaķınup yanına varmıyasıñ.”¹⁰⁹ Mevlânâ müzevvir şeyhin taliplerinin her daim kör kalmayacaklarını ve müridlerinin muhakkak onun hâline vakıf olacaklarını bildirir: “Ey müzevvir da'vâ eyleme ve ben insân-ı kâmilim dime zîrâ seniñ müşteriñ böyle kör kalmaz bir gün olur ki seniñ hâline vâķif olur ve seniñ tezvîrini anlar şoňra rüsvây olursun.”¹¹⁰ Mevlânâ'ya göre müzevvir şeyh kötü tıynetli, tenbel ve hırslı bir hile düzcüdür. Ancak bu kötü ahlakı saklamak kolay bir iş değildir: “Bed tıynetliği ve tenbelliği ve hırsı Ėileden ey Ėile düzcü niçe pinhân idersin belki idemezsin zîrâ bu umür-ı mezkûreyi şaķlamak emr-i 'asîrdir.”¹¹¹

Müridin sahte şeyhi idrak etmesi ve onun afetlerinden kurtulması din yolunda sebaatkâr olmasıyla mümkündür: “Seniñ yarın vücudınıñ hegbesidir ve kîse gibi olan Ėalbiñdir hemân Ėalbiñe teveccüh idüp vücudın ile tã'at u 'ibâdetde ol eger sen Râmîn isen Vîs'den Ėayrısını isteme Râmîn bir 'aşıķıñ adıdır Vîs anıñ ma'şuķasıdır.¹¹² Mevlânâ sahte şeyhin özelliklerini açık bir şekilde beyân ettikten sonra bir başka istiare zemininde sahte şeyhin hakikatte müridin nefsi ve afetleri olduğunu bildirir. Yeryüzünde sahte şeyhler, müridi yoldan saptıracak çeşitli vesileler olsa bile hakikatte müridin karşılaştığı hile ve sihirler ne kadar karmaşık ve

¹⁰⁶ Nakşibendî, *Hülâsâtü'ş-Şürûh III* (Türkçe Yazma Eser, 6311), 111b.

¹⁰⁷ Nakşibendî, *Hülâsâtü'ş-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 109a.

¹⁰⁸ Nakşibendî, *Hülâsâtü'ş-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 16a.

¹⁰⁹ Nakşibendî, *Hülâsâtü'ş-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 15a-b.

¹¹⁰ Nakşibendî, *Hülâsâtü'ş-Şürûh IV* (Yazma Bağışlar, 168/3), 108b.

¹¹¹ Nakşibendî, *Hülâsâtü'ş-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 37a-b.

¹¹² Nakşibendî, *Hülâsâtü'ş-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 16a.

güçlü olursa olsun kişi ancak kendi nefesine yenilir. Hakk'ın yolunda sebaatkâr olan mürit hem müzevvir şeyhe hem de nefesine gâlip gelir. Kendi kendine Hakk'ın yolunda sebaatkâr olan kimseye Hak Teala insân-ı kâmilin rehberliğini nasip eder: "Ve seniñ ma'sûkuñ hem seniñ zâtındır bu taşraya mensûb olanlar ya'nî meşâyiḥ-i müzevvirin seniñ âfetlerindir şaḫınup bunlara iltifât eyleme ve kendü kendüye râh-ı Ḥaḫ'da sa'y eyle me'mûldur ki Vâcib Te'âlâ ḫazretleri bir şeyḫ-i kâmile seni muḫârin ider."¹¹³

Sonuç

Metaforik ve sembollerle örülü anlatım mutasavvıf ve filozofların soyut ve girift manaların kavranması için başvurdukları bir yöntemdir. Mutasavvıflar ayrıca "bîgâne" gördükleri kimselerden tasavvufa dair hikmetlerin gizlenmesi için de sembollerle örülü bir anlatımı tercih etmişlerdir. Tasavvufa dair derin ve ince manaların günlük dille ifade edilmesinin zorluğu da sembolik bir anlatımı zorunlu kılmıştır. Mevlânâ vakıf olduğu ince manaları ve hikmetleri *Mesnevî*'de sarmal bir tahkiye üslubuyla ve somut örnekler üzerinden dile getirir. *Mesnevî*, metafor ve sembollerin en yoğun kullanıldığı eserlerin başında gelmektedir. Yoğun bir şekilde kullandığı metaforlarla zengin bir anlatımı tercih eden Mevlânâ, kurduğu anlam katmanlarıyla her bilinç düzeyindeki insana hitap eder. Vâkıf olmayan insandan ise yine bu metaforlarla manayı gizler. *Mesnevî* bu zengin anlatımı dolayısıyla yüzyıllardır Mesnevihanların gözetiminde okunmuş ve hakkında birçok şerh kaleme alınmış bir eserdir. Nakşibendî tarikatına mensup bir Mesnevihan olan Mehmed Murad, *Mesnevî*'ye ve kendisinden önce *Mesnevî*'ye yazılmış şerhlere vakıf bir isimdir. *Hülâsâtü's-Şürûh*'ta *Mesnevî*'de vakıf olduğu hikmeti, özlü bir biçimde okuyucuya vermeyi amaçlamış bu nedenle diğer *Mesnevî* şerhlerinden de istifâde ederek eserini "şerhlerin özeti" hüviyetinde kaleme almıştır.

Mevlânâ *Mesnevî*'de zaman zaman ehl-i dünya ve müzevvir şeyhleri tetkik etmiş ve onların hâl ve özelliklerini çeşitli metaforlarla anlatmıştır. Bugün halâ "sahte şeyh" kimdir ve işâretleri nedir? Sahte şeyhin Allah'la aldattığı toplulukların özellikleri nelerdir? soruları güncelliğini korumaktadır. Mevlânâ'nın bu sorulara cevabı, *Mesnevî* şerhi *Hülâsâtü's-Şürûh*'un III. ve IV. ciltleri üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Mehmed Murad, *Mesnevî* şerhinde ilgili metaforları yorumlamış, Mevlânâ'nın dikkat çektiği hususları okuyucunun dikkatine sunmuştur.

1. *Hülâsâtü's-Şürûh*'ta *ahmak*, *ebleh* ve *kör* kuş anlamında *mürg-i kûr* kalp hastalıklarının iyileşmesinin imkânsız olması ve hakikati görememeleri açısından ehl-i dünya olarak şerh edilir. *Hâlî-bîn* ve *hufte* lafızları uyuyan kimse kadar gafil ve basiretsiz olmaları ve işin sonunu idrak edememeleri bakımından nirsuz kalabalıklar olan ehl-i dünyayı niteler. Dünyaya tamahkâr olmaları, makam sahiplerini avlamaları nedeniyle *örümcek*, *kedi*, *fare*, istiareleriyle hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalışıp mal biriktirmelerine rağmen müflis olmaları nedeniyle de *üryân* meta-

¹¹³ Nakşibendî, *Hülâsâtü's-Şürûh III* (Yazma Bağışlar, 168/2), 16a.

foruyla zikredilirler. *Mesnevî*'de en çarpıcı pasajlardan biri Hz. İsa'nın ehl-i dünya-nın kalbine ism-i azamî okumasına rağmen ehl-i dünyanın kalbinin dirilmemesi nedeniyle Hz. İsa'nın ehl-i dünyadan kaçışıdır. Peygamberin kaçışı mümine yolu talim etmek ve ehl-i dünyanın hidayet yoluna gelmesinin imkânsızlığını göstermek içindir. Ehl-i dünyanın tedavisi imkânsızdır ve müminler de Hz. İsa gibi kaçmalıdır. Ehl-i dünya, işin sonunu idrak edemez, basiretsiz, zahirperest ve vefasızdır. Ölümü çirkin ve korkunç bulur. Allah'tan ve emirlerinden yüz çevirir. Dünyaya ve nimetlerine karşı tamahkârdır. Ehl-i dünya ile yakınlık kurmaksa müminlerin kalbine Hakk'a karşı soğukluk verir.

2. Sahte şeyhler sözlerinde batılı zikretmeleri, müritlerinin aklını fâsid kılmaları açısından *ab-ı şûr*, *âb-ı bed*, *dümm-i akreb*, *karye*, *merkeb*, ehl-i dünya gibi körleri avlamaları açısından *kedî* ve *köpek*, evliyayı taklit ettikleri için *karga*, *çakal*, *subh-ı kazîb*, *bî-hayâ*, *çendel*, *kalb* (sahte) istiareleriyle temsil edilirler. Müzevvir şeyh ehl-i dünyadan olmakla insanın aklını nursuz ve revnaksız eder. Mamur bir cennet değil insana çeşitli eziyetler veren harabe bir köy gibidir. Sözüünü işitenlerin dimağında acı bir su gibi kötü bir tat bırakır. O da ahmaklardan olmakla merkep mesabesinde. Müzevvir şeyhler evliyayı taklit eder, onların sözlerini çalarak boya küpüne batmış çakal gibi tavusluk iddiasında bulunurlar. Fakat seyr ü süluk esaslarından kaçınarak nursuz kalabalıkları ve ehl-i dünyayı arzularlar. Söylemleri ve etraflarında topladıkları gafil kalabalıklarla çevrelerini daha da genişletmek isterler. Müritlerini dünyaya tamahtan, çirkin fillerden alıkoymazlar ve kusurlarını yüzlerine söylemezler. Hakikate batılı karıştırıp ferasetlerini kapatarak müritlerine sihr okurlar ve onları Allah'la aldatırlar. Bu hâllerleriyle insanları zulmet ve gaflete terk eden "büyücü" mesabesinde. Kendileri gibi müritleri de seyr ü süluku idrak etmeden "olduk" ve "erdik" derler.

3. Mevlânâ ehl-i dünyanın ve müzevvir şeyhin münafıklığına hükmederek müzevvir şeyhe intisap edenlerin basiretli ve mümin kimseler değil kendileri gibi merkep mesabesinde olan kimseler olduğunu ifâde eder. Dolayısıyla sahte şeyhler ancak erdemsiz ve cahil toplumları Allah'la aldatırlar. Müzevvir şeyhe intisap edenlerin karşılaşacağı son ise dalalet kuyusuna düşmektir ve onların kurtuluşları mümkün değildir. Mevlânâ'ya göre müzevvir şeyhin zahiri işâretleri açıktır. Müminlerin, müzevvir şeyhin tuzağına düşmemeleri için Mevlânâ, ihtiyatla hareket edip basiretli ve dinin emirleri hususunda sebaatkâr olmalarını tavsiye eder. Bir başka nokta-i nazar itibarıyla müzevvir şeyh, Mevlânâ'ya göre kişinin nefsi ve kötü ahlakıdır. Nefsini şeyh edinenin gideceği yer ancak kör bir kuyudur

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Büyükünal, Zeynep. *Mevlânâ'nın Tasavvuf Felsefesinde Sembolizm*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Celâleddin Rûmî, Mevlânâ. *Mesnevî-i Ma'nevî*. çev. Derya Örs-Hicabi Kırlangıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Çatak, Adem. "Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Mesnevi Adlı Eserinde Su Metaforu". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/7 (2015), s. 35-65.
- Değirmençay, Veyis. "Mesnevî'de Vefâ". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 65 (2020), 111-145.
- Emiroğlu, İbrahim. "Mesnevî'de Vefa Kavramı". *Hız. Mevlâna'ya Vefa*. Ed. Ali Temizel vd. Konya: Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2020, 87-121.
- Gül, Halim. "Mevlâna'nın Şeyh-Mürşid Anlayışı". *Journal of History Culture and Art Research*, 6/4 (2017), s. 697-716. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i4.1070>
- Karakoç Karden – Yiğit Hilal. "Mehmed Murad Nakşibendî'nin İyd-ı Ekberi: Hülâsatü's-Şürûh". *Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri*. ed. Ziya Avşar – Mehmet Özdemir – Abdullah Uçar. Konya. Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2023.
- Kâşânî, Abdurrezzak. *Istîlâhâtü's-Sufiyye*. trc. Abdurrezzak Tek. Bursa: Bursa Akademi, 2014.
- Keklik, Nihat. Mevlânâ'da Metafor Yoluyla Felsefe, 1. *Milli Mevlânâ Kongresi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Konur, Himmet. "Mesnevî'de Mürîd-Mürşid İlişkisi". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 6/14 (2005), s.149-157.
- Kuşat, Ali. "Psikolojik bir Olgu Olarak Kendini Aldatma ve Dini İnançla İlişkisi". *Dini Araştırmalar*, 3/8 (2000), s. 97-116.
- Mehmed Tahir, Bursalı. *Osmanlı Müellifleri*. haz. Yekta Saraç. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi TÜBA, 2016.
- Muslu, Ramazan. "Tasavvufî Terbiye ve Ahlak". *Tasavvuf El Kitabı*. Ed. Kadir Özköse. Ankara. Grafiker Yayınları, 2020.
- Nakşibendî, Mehmed Murad. *Hülâsatü's-Şürûh Fi Nihâyeti'l-Vuzûh III*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 168/2.
- Nakşibendî, Mehmed Murad. *Hülâsatü's-Şürûh Fi Nihâyeti'l-Vuzûh III*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma Eser, 6311.
- Nakşibendî, Mehmed Murad. *Hülâsatü's-Şürûh Fi Nihâyeti'l-Vuzûh IV*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 168/3.
- Nakşibendî, Mehmed Murad. *Hülâsatü's-Şürûh Fi Nihâyeti'l-Vuzûh IV*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma Eser, 6312.
- Nesterova, Svitlana. *Mevlânâ'nın "Mesnevî" İsimli Eserinde Metaforik Anlatımın Metafizik Boyutu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Öngören, Reşat. "Şeyh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 3 Ekim 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyh--tasavvuf>
- Özek, Ali; Karaman, Hayrettin; Turgut, Ali; Çağrı, Mustafa; Dönmez, Kâfi İbrahim & Gümüş, Sadrettin *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Şentürk, Hüdayi, M." Murad Nakşibendî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 3 Ekim 2024 <https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-naksibendi>
- Tunç, Semra. "Mesnevî'de Rahmet Kapısını Kapatma Hırsı". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (2011), s. 157-180.
- Uludağ, Süleyman "Ayna". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Eylül 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayna#2-tasavvuf>.